

## ИЗАЗОВИ И ПЕРСПЕКТИВЕ РАЗВОЈА ПЕДАГОГИЈЕ СЛОБОДНОГ ВРЕМЕНА

Бране Микановић<sup>1</sup>

### Резиме

Педагогија слободног времена је педагошка научна дисциплина новијег датума. Њену конститутивност прате слични проблеми који прате педагошку науку и остале педагошке научне дисциплине. Теоријска мисао о слободном времену има дуг историјски период, од антике до савременог доба, у оквиру филозофско-социолошке и педагошке мисли. Та мисао је уобличавана на основу различитих схватања и тумачења слободног времена. Циљ рада је да се на основу анализе теоријских схватања о слободном времену укаже на изазове и перспективе развоја педагогије слободног времена. Анализирана су теоријска схватања слободног времена, поимање питања слободе у слободном времену, дефиниције слободног времена, те најпознатије психолошко-социолошке теорије слободног времена. На основу анализе теоријских схватања слободног времена могуће је уочити настајање и развој различитих теоријских приступа слободном времену, те развој посебних традиционалних концепција слободног времена. Историјски посматрано, теоријска мисао о слободном времену најчешће се сводила на поимање и тумачење феномена слободе. У психолошко-социолошким теоријама доминира субјективистичко схватање слободног времена. У савременој педагогији слободног времена наведена схватања припадају општој теорији о слободном времену. Недостатак такве теорије је у томе што она не садржи изведбене моделе као битан структурни елемент на основу којих би се могло дјеловати у пракси слободног времена. Савремена педагогија слободног времена развија два аспекта, васпитање за слободно и васпитање у слободном времену, што представља велики изазов за њен развој у будућности. Велики изазов представљају и бројна неријешена теоријско-методолошка питања. Педагогији слободног времена су потребне нове методолошке преоријентације. Достигнути научни ниво развоја указује да педагогија слободног времена има перспективу у будућности.

**Кључне ријечи:** слободно вријеме, педагогија слободног времена, концепције слободног времена, развој научне дисциплине.

<sup>1</sup> Бране Микановић је доктор педагошких наука и редовни професор Филозофског факултета Универзитета у Бањој Луци. Електронска адреса: [brane.mikanovic@ff.unibl.org](mailto:brane.mikanovic@ff.unibl.org)

## Увод

Конституисање педагогије и њених научних дисциплина прате бројни теоријско-методолошки проблеми. Тако се и педагогија слободног времена у процесу научног конституисања сусреће са више релевантних теоријско-методолошких проблема. Један број тих проблема произилази из теоријских и методолошких проблема који прате научно конституисање педагогије као интегралне науке о васпитању. У другој половини прошлог вијека педагогија се сусрела са проблемом дефинисања предметне основе, јер је код нас из идеологије тадашњег друштва произашло да се педагогија бави социјалистичким васпитањем и да је потребно конституисање социјалистичке педагогије. Такво схватање било је изложено оштрој критици наше педагогије од стране западних земаља.

У методолошком смислу, доминирала је квантитативна истраживачка парадигма. „Протекле двије деценије под снажним утицајем савремених научно-технолошких и друштвених промјена педагошка наука учинила је битне промјене. У предметној сфери васпитању се приступа као холистичком процесу (формално, неформално, информално) у којем васпитанику припада истовремено и субјекатска и објекатска позиција. У истраживачкој сфери умјесто дотадашње доминације квантитативне истраживачке парадигме методолошка преоријентација се врши на комплементарности квантитативне и квалитативне парадигме (Бранковић и Микановић, 2017: 183). Методолошки проблеми у педагогији слободног времена још увијек су присутни.

Мисао о слободном времену постоји још у античком периоду, од времена Сократа и Платона и касније Коменског, Песталоција и Русоа. Та мисао је исказана у оквиру филозофско-педагошких схватања многобројних друштвених проблема. И поред дуге историје постојања мисли о слободном времену, конституисање и развој педагогије слободног времена започето је средином 20. вијека. Пеглер (Pöggeler, 1995) наводи да је педагогија слободног времена као грана педагогије утемељена 1960. године. Поп (Popp, 1995) тврди да у Њемачкој постоји научни дискурс о слободном времену преко четрдесет година.

Процес конституисања педагогије слободног времена нешто интензивније је започео са рјешавањем почетних основних теоријско-методолошких проблема у другој половини 20. вијека. У првим деце-

нијама 21. вијека уочава се изражено настојање да се ријеше бројни теоријско-методолошки проблеми савремене педагогије слободног времена. Процес конституисања педагогије као једне интегрисане науке још увијек није завршен, па у вези са тим и конституисање педагогије слободног времена још увијек има низ отворених питања. „Анализа педагошке литературе (монографије, научни часописи, зборници са научних скупова) показује да је у првим деценијама овог вијека повећано интересовање за теоријско-методолошке проблеме педагогије слободног времена“ (Бранковић и Микановић, 2017: 183). У погледу њеног развоја, данас се акценат посебно ставља на сљедећа питања: појмовна одређења педагогије слободног времена и слободног времена уопште, прецизирање њеног предмета и конкретизовање задатака, расвјетљавање односа са другим педагошким научним дисциплинама и другим наукама, издвајање фонда научног сазнања, те конституисање конзистентне педагошке теорије о слободном времену. Посебно се критички сагледавају дometи емпиријских истраживања, те примјереност методолошких приступа истраживању специфичностима слободног времена.

### **Изазови конституисања и епистемолошки проблеми педагогије слободног времена**

Слободно вријеме се у педагошкој науци тумачи као сложена друштвена појава са израженим мултидимензионалним одредницама. Управо те одреднице и садржаји слободног времена у сфери су интересовања многих наука и већег броја научних дисциплина. За слободно вријеме посебно интересовање показују социологија, психологија, педагогија, андрагогија, медицинске и друге науке. Све ове науке имале су „специфичан интерес и своје проблеме који понекад задиру једни у друге и међусобно се преплићу“ (Грандић, 1997: 42).

Развој научне мисли о слободном времену садржи два теоријска схватања. Према првом схватању, слободно вријеме се може проучавати као јединствен друштвено-цивизацијски проблем. Представници таквог схватања (Parker, 1976) наводе да је потребно конституисати једну посебну науку која би проучавала слободно вријеме као цјелину. Ови представници сматрају да треба да постоји једна наука о слободном времену која треба да носи назив наука о слободном времену или наука о доколици. Још се указује на њену битну епистемо-

лошку одредницу, према којој предмет такве цјеловите науке треба да обухвата:

- образовање за и у слободном времену,
- програмирање (анимацију),
- администрацију (нпр. у области туризма и животне средине) и
- политику слободног времена.

За разлику од првог, према другом схватању наглашава се да је слободно вријеме изузетно комплексно и да је оно присутно у истраживачким подручјима већег броја наука, као што су филозофија, социологија, политикологија, антропологија, психологија, педагогија, медицинске науке, економија, право, менаџерске и друге науке. Полазећи од таквих схватања, један број научника сматра да је оправдано конституисање више научних дисциплина о слободном времену у саставу различитих наука. Те научне дисциплине за предмет проучавања треба да имају одређене компоненте (аспекте) слободног времена.

Диференцирање предмета науке о слободном времену није једноставно, јер се дисциплине међусобно преплићу а предмети проучавања укрштају. И на почетку 21. вијека ова два схватања су и даље супротстављена, али та два схватања још увијек паралелно егзистирају. Посебно треба нагласити да такво стање умањује ефекте конституисања једне интегрисане науке о слободном времену. Задњих деценија педагогију слободног времена прате медијска педагогија, интеркултурална педагогија, музејска педагогија, педагогија спорта, здравствена педагогија и друге специфичне дисциплине. Стварање таквих дисциплина води ка фрагментацији. „Васпитање за слободно вријеме и наука о слободном времену постали су темељ свим сродним дисциплинама које су се покушале наметнути у подручју васпитања и образовања у слободном времену“ (Livazović, 2018: 225). И поред таквог стања, процес конституисања педагогије слободног времена и даље тече. У прилог томе иде чињеница да је педагогија слободног времена снажно усмјерена на своје епистемолошке проблеме. Међу првим проблемима издваја се дефинисање, појмовно одређење и слободног времена и педагогије слободног времена. Посебно је значајно настојање да се слободно вријеме дефинише као педагошки појам. На основу анализе научне и стручне литературе о слободном времену, уочљив је већи број покушаја дефинисања педагогије слободног времена. На основу критичке анализе већег броја дефиниције могуће је констатовати да

се приликом дефинисања педагогије слободног времена издвајају три приступа:

1. теоријско-социолошка обиљежја,
2. педагогија слободног времена има карактер научне дисциплине и
3. педагогија слободног времена има научни статус и предметно подручје.

У прилог првом схватању иде дефиниција према којој је педагогија слободног времена посебна „грана педагогије која се оснива и произилази из општих педагошких законитости и поставки, а поближе тумачи, проучава и истражује васпитну проблематику слободног времена у цјелини“ (Janković, 1968: 132). Ова дефиниција слободног времена је уопштена и она не исказује суштину појаве васпитања у слободном и за слободно вријеме. Педагогија слободног времена тумачи се као грана педагогије али не и као педагошка научна дисциплина. Вриједност дефиниције умањује и схватање да се педагогија слободног времена утемељује на основама општих педагошких законитости и поставки, умјесто тога да се настоји у дефиницији прецизирати њена функција која треба да произилази из откривања законитости васпитања и образовања у слободном и за слободно вријеме. Такође и констатација да педагогија слободног времена проучава васпитну проблематику, без детаљнијег увида у релевантна питања такве комплексне проблематике додатно уопштава дефиницију.

Када су у питању схватања према којима педагогија слободног времена има карактер научне дисциплине, можемо издвојити дефиницију према којој је педагогија слободног времена „посебна педагошка дисциплина која проучава васпитање у слободном времену“ (Барако-ска, 2003: 64). Дакле, у овој дефиницији се наглашава да педагогија слободног времена има статус посебне педагошке дисциплине, али се не наглашава научност те дисциплине. У дефиницији се указује на то да њено истраживачко подручје обухвата васпитање у слободном времену.

Дефиниције које прецизно одређују педагогију слободног времена у научном смислу и статусу педагошке научне дисциплине, те у њеном предметном подручју нису бројне и углавном су новијег датума. Према једној таквој дефиницији, „педагогија слободног времена је посебна педагошка научна дисциплина која проучава законитости процеса васпитања (самоваспитања) у слободном времену као и законитости

процеса васпитања (самоваспитања) за кориштење слободног времена“ (Branković i Ilić, 2003: 363). Одреднице које произилазе из ове дефиниције указују на то да: педагогија слободног времена има статус посебне научне дисциплине; да она припада систему педагошке науке; да проучава законитости процеса васпитања и самоваспитања у слободном времену и да проучава законитости процеса васпитања и самоваспитања за кориштење слободног времена.

Епистемолошко одређење педагогије слободног времена подразумева и дефинисање, одређење предмета проучавања педагогије слободног времена. Предмет педагогије слободног времена обухвата два дијела:

- (само)васпитање и (само)образовање за слободно вријеме и
- (само)васпитање и (само)образовање у слободном времену.

Ова два подручја нису једина подручја педагогије слободног времена, битно је да се проучава: култура, вриједносне оријентације, асоцијално понашање, породица и, школа, медији, социјализација и туризам у односу са слободним временом и још читав низ других проблема о и у слободном времену. „Наведени проблеми само потврђују сазнања о комплексности слободног времена, повезаности наука и оправданости мултидисциплинарног приступа проблемима слободног времена“ (Бранковић и Микановић, 2017: 186).

И у оквиру саме педагогије постоји проблем у вези конституисања педагогије слободног времена, тако се често поставља дилема да ли је потребно конституисање једне или двије дисциплине о слободном времену: педагогије слободног времена и андрагогије слободног времена. Педагогија у односу на ову дилему је сасвим јасна. Полазећи од тога да слободно вријеме имају сви узрасти, потребна је једна интегрисана педагошка научна дисциплина о слободном времену, а то је педагогија слободног времена. Такво схватање је забиљежено и код нас. Издвојићемо дефиницију према којој „андрагогија слободног времена јесте научна дисциплина која проучава, открива и утврђује андрагошке законитости, законе и принципе ради проналажења адекватног доприноса развоју културе кориштења слободног времена одраслих“ (Kačavenda-Radić, 1989: 89). Одреднице које произилазе из ове дефиниције указују на то да андрагогија слободног времена: има статус посебне научне дисциплине у подручју андрагогије, да је предмет проучавања откривање и утврђивање андрагошких законитости, закона

и принципа и да је њена основна функција развој културе кориштења слободног времена одраслих. Наведене одреднице указују на то да и педагогија слободног времена има исте компоненте. Дефиниција Качавенде-Радић (1989) садржи и одредницу о развоју културе кориштења слободног времена са прилично неодређеним значењем. Уочени проблем произилази из још увијек подијељених схватања о самосталности педагогије и андрагогије. И ако би било оправдано постојање двије педагошке научне дисциплине о слободном времену, њихово конституисање треба сагледати у односу на оствареност сљедећих критеријума:

- прецизно појмовно одређење, дефинисан предмет и задаци проучавања и истраживања који научно утемељују научну дисциплину и разграничавају њено подручје у односу на друге научне дисциплине у оквиру јединствене науке;
- одржани научни скупови, округли столови и тематске расправе о васпитању у слободном и за слободно вријеме;
- објављене научне монографије о релевантним проблемима које проучава научна дисциплина о слободном времену;
- квантитет и квалитет теоријских радова из подручја васпитања у слободном и за слободно вријеме;
- емпиријска неекспериментална и експериментална истраживања проблематике васпитања у слободном и за слободно вријеме;
- развијеност специфичне истраживачке методологије примјерене подручју васпитања и образовања у слободном и за слободно вријеме;
- објављене библиографије радова из подручја проучавања дисциплина о слободном и за слободно вријеме,
- постојање педагогије слободног времена и андрагогије слободног времена у студијским програмима универзитетског образовања;
- одбрањене докторске дисертације и магистарски радови из подручја дисциплине о васпитању у слободном и за слободно вријеме и
- објављени универзитетски уџбеници из педагогије слободног времена или андрагогије слободног времена.

На основу критичке анализе претходно наведених критеријума, можемо закључити да педагогија слободног времена испуњава наве-

дене критеријуме на различитим нивоима квантитета и квалитета, док у погледу андрагогије слободног времена таквих доказа нема много. Допринос андрагогије слободног времена огледа се у расвјетљавању обиљежја слободног времена одраслих. Ова дисциплина указује на то да се највише организованог образовања одраслих одвија у слободном времену, те да одрасли живе у условима гдје се слободно вријеме стално повећава. На основу наведеног, очекује се проширивање андрагошке дисциплине у будућности уопште, па отуда и андрагогије слободног времена. Педагогија слободног времена је достигла потребан ниво за конститутивност посебне педагошке научне дисциплине. Треба нагласити да тај процес није завршен, јер није завршен ни процес конституисања педагогије као једне интегрисане науке о васпитању. Фонд научних сазнања треба критички преиспитати и прилагодити савременим научним, техничко-технолошким и друштвеним промјенама, али и потребама савременог човјека које су из дана у дан све веће и садржајније. Још се допринос андрагогије огледа у УНЕСКО-вом концепту доживотног учења. Према том концепту, постоји разлика између андрагогије и педагогије. Када се говори о андрагогији мисли се на (само)усмјеравање, док је педагошко усмјерено на васпитача. За афирмацију андрагогије као научне дисциплине код нас је заслужан Савићевић (Matijević, 2011). Он истиче да су посљедње деценије 20. вијека обиљежене сталним промјенама, иновативним приступима, новим концепцијама образовања и учења, развојем теоријске мисли и професионализацијом на подручју образовања одраслих. Савићевић (1999) андрагогију дефинише као научну дисциплину која се бави проблемима везаним за образовање и учење одраслих, у свим њеним облицима, формалним или информалним, организованим или самоводећим, с циљем покривања великог дијела човјековог живота. У његовим схватањима андрагогија слободног времена није посебно издвајана.

У области школске педагогије и дидактике седамдесетих година 20. вијека настао је и назив дидактика слободног времена (Livazović, 2018). „Дидактика слободног времена у почетку је анализирала нове садржаје кроз циљеве и садржаје учења који су омогућени развојем слободног времена у дјелатностима као што су спорт, медији, потрошња, рекреација, забава, разонода, искуства, доживљаји, туризам, фитнес, здравље и лијечење“ (Livazović, 2018: 227). Данас се дидактика слободног времена ријетко помиње, али њен допринос је у томе што се

знање, учење, вјештине и способности осмишљавају и управљају властитим слободним временом и постају кључно упориште педагогије слободног времена.

Велики изазов за педагогију слободног времена представља и конкретизација њених задатака као научне дисциплине. Већи број савремених педагога (Јанковић, 1968; Лешник, 1985; Livazović, 2018; Бранковић и Микановић, 2017; Muradbegović, 1972; Ољача, 1978; Поткоњак, 1978; Преград, 1961; Савићевић, 1975 и др.) који у фокус својих интересовања стављају и слободно вријеме дали су допринос идентификовању задатака педагогије слободног времена. „Задаци педагогије слободног времена детерминисани су појмовним одређењима, предметом проучавања и истраживања ове научне дисциплине“ (Бранковић и Микановић, 2017: 188). Функције педагогије слободног времена као посебне педагошке научне дисциплине која проучава васпитање у слободном и за слободно вријеме могу се исказати помоћу већег броја задатака. На основу анализе релевантне педагошке литературе, могуће је конкретизовати задатке педагогије слободног времена. Она треба да:

1. теоријски проучава, истражује и обрађује педагошке аспекте цјелокупног слободног времена, те да на основу утврђивања педагошких научних чињеница и законитости о слободном времену конституише посебне теорије васпитања у слободном времену као и за кориштење слободног времена;
2. критички анализира слободно вријеме као фактор васпитања и остале факторе слободног времена, те критички приступа дефиницијама слободног времена насталим у другим наукама, те да дефинише појам слободног времена као педагошку категорију;
3. проучава различите активности у слободном времену и испитује њихов утицај на формирање и развој личности;
4. проучава, открива и доприноси увођењу сазнања о слободном времену у програме школовања;
5. доприноси развоју правилнијег односа друштва према слободном времену;
6. са аспекта васпитања критички вреднује садржаје слободног времена и слободно вријеме у различитим подручјима васпитања;
7. изналази и вреднује примјереност и ефикасност принципа, метода и облика васпитања за слободно и у слободном времену;

8. проучава и критички анализира програме школовања и оспособљавања кадрова за подручје слободног времена и материјалне и друштвене услове за провођење слободног времена;
9. оствари повезивање са другим наукама и научним дисциплинама које проучавају поједине аспекте слободног времена,
10. развија специфичне методолошке поступке проучавања и истраживања васпитања за слободно и у слободном времену и
11. даје приједлоге и планове за уврштавање педагогије слободног времена у студијске програме на наставничким факултетима.

Педагогија слободног времена са прецизним појмовним одређењем, дефинисаним предметом и конкретизованим задацима проучавања и истраживања испуњава основне критеријуме конститутивности научне дисциплине.

Слободно вријеме је доминантна педагошка категорија, јер доприноси: здрављу и физичком развоју, интелектуалном, умјетничком, радном и техничком васпитању, друштвено-моралном аспекту педагошке праксе и социјализацији појединца (Livazović, 2018). За педагошку науку уопште, па и педагогију слободног времена није упитан интердисциплинарни приступ слободном времену, али је изузетно упитно уступање мјеста општим истраживањима слободног времена. Умјесто тога, треба се усмјерити на развој циља и задатака педагогије слободног времена којима се оптимизује, реформише и коригује постојеће стање и потребно је израженије усмјерење на превенцију одступања у културном провођењу слободног времена као последица изостављања васпитања за слободно вријеме (Pöggeler, 1995).

Достигнути ниво научног развоја педагогије слободног времена и у будућности треба да осигура бржи развој и успостављање цјеловитијих односа како у систему педагошке, тако и у односима са другим наукама.

### Теоријска мисао о слободном времену

Схватање позиције педагогије слободног времена није могуће без сагледавања теоријске мисли о слободном времену. Теоријска мисао о слободном времену развија се од доба антике па до савременог доба. Та мисао је садржана у филозофско-социолошким и педагошким схватањима и радовима. Теоријска мисао о слободном времену уобличена

је под утицајем различитих схватања, као и тумачења слободног времена. Та схватања и тумачења увијек су на одређен начин одражавала обиљежја достигнутог нивоа друштвеног развоја.

Уочљиво је настојање и развој различитих теоријских приступа слободном времену. Тако је уочљив настанак и развој посебних традиционалних концепције слободног времена:

- а) хуманистичка концепција – тежња ка неком циљу;
- б) терапеутска концепција – слободно вријеме се тумачи као средство терапије;
- в) квантитативна концепција – посебан однос слободног времена и рада;
- г) институционална концепција – подвојеност слободног времена;
- д) епистемиолошка концепција – слободно вријеме као поглед на свијет и
- ђ) социолошка концепција – слободно вријеме је конструктивни елемент.

Наведене концепције слободног времена и изведбени модели нису до краја теоријски уобличени. Оне нису дале допринос рјешавању основног теоријског проблема: *Шта је слободно вријеме?* Уочљиво је да дефинисање слободног времена увијек има наглашено индивидуално схватање и тумачење.

Педагозима су познате психолошко-социолошке теорије слободног времена. Бројни аутори (Kaplan, 1975; Martinić, 1977; Komarovsky & Mayer, 1984; Pieper, 1998) теоријску мисао о слободном времену развијали су са субјективистичког аспекта. Такву мисао обиљежава следеће: слободно вријеме више се налази у индивидуи него у друштвеном и економском окружењу; слободно вријеме треба да садржи релативну привлачност и занимљивост; слободно вријеме се разликује од присилног друштвеног положаја и слободно вријеме мора бити усклађено са физичким, менталним и друштвеним стањем.

„Теоријска мисао о слободном времену, историјски посматрано, најчешће се сводила на поимање и тумачење феномена слободе“ (Бранковић и Микановић, 2017: 190). За слободно вријеме се најчешће везује активност која је „изабрана у релативној слободи ради квалитета задовољства које она посједује“ (Kelly, 1982: 7). Треба имати на уму да се увијек ради о релативној слободи у избору и квалитету задовољства

одређеном активности. Активности убрајамо у специфичности слободног времена које га одвајају од других активности које користи појединац.

Амерички психолог Нојлингер (Neulinger, 1981) дао је значајан допринос у оквиру психолошке теоријске мисли о слободном времену. Он проблем слободног времена схвата и тумачи као искуство појединца, као став, перцепцију, оријентацију. Овакав теоријски аспект омогућава издвајање следећих димензија слободног времена:

- а) слободно вријеме као доживљена слобода,
- б) слободно вријеме као унутрашња мотивација и
- в) слободно вријеме као неинструменталност.

Наведене димензије садрже *слободу избора* коју можемо тумачити као перцепцију индивидуе која нешто чини и која нешто доживљава. „Слободно вријеме не треба служити само као средство педагошких интервенција, слободе самоодговорности и заједничке одговорности којима се парцијално и временски ограничавају учесници, већ се наведена слобода треба учити, стицати, тестирати и практиковати према критеријима који га чине смисленим“ (Livazović, 2018: 229). Слобода избора је релативна и она је у суштини опажена слобода. Према томе, у теоријском смислу таква слобода може имати функцију мотивације за избор активности у слободном времену. Постоје три врсте слободног времена: право слободно вријеме (потпуно слободно биране активности); слободно вријеме као рад (слободно биране активности које пружају унутрашњу и спољашњу награду и слободно вријеме – посао (потпуно слободно изабрана активност која пружа задовољство у посљедицама) (Neulinger, 1981).

Думазедиер (Dumazedier, 1967) је дао допринос богаћењу теоријске мисли о слободном времену. Његов допринос се огледа у цјеловитом појмовном одређењу слободног времена и у прецизирању основних функција слободног времена. Слободно вријеме је активност ослобођена „радних, породичних и друштвених обавеза којој се индивидуа предаје по својој вољи“ (Dumazedier, 1967: 16). Он посебно инсистира на садржинским компонентама слободног времена као што су одмор, разонода, проширивање знања, социјална партиципација, те развој креативних способности. Думазедиер је теоријску мисао обогатио и дефинисањем полуслободног времена као *треће активности*. Такво вријеме доприноси рјешавању проблема односа између слободног

времена и обавеза. Такво вријеме обухвата четири групе активности у слободном времену: активности у којима постоји одређена корист, активности које имају карактер полукорисности и полукреативности, породичне активности са полуvasпитним и полуобавезним обавезама и специфични ситни радови који се обављају за себе, породицу и ужи круг пријатеља и малих група. Функције слободног времена Думазедер сврстава у три категорије: функције одмора, функције забаве и функције развоја личности. Функција развоја личности у слободном времену битна је за развој способности и вјештина, те цјеложивотно образовање. Наведене функције су у интеракцији и пропорцијалним односима, повећање једне може смањити утицај друге функције. Знатан број социолога и психолога (Durant, 1936; Anderson, 1961; Weber, 1963; Friedmann, 1976; Parker, 1976; и др.) оштро је критиковао Думазедерово схватање. И поред тога и данас његово схватање је једно од најзначајнијих теоријских схватања о слободном времену. Теоријске мисли на које смо указали припадају *општој теорији слободног времена*. Недостатак такве теорије је у томе што она нема теоријске премисе о васпитању и образовању у слободном и за слободно вријеме.

Сличним педагошко-теоријским проблемима бавили су се Манди и Одем (Mundy & Odum, 1979). Они су са васпитно-образовног аспекта указали на двије теоријске премисе које се односе на подручје самоактуелизације. Прва премиса тумачи да слободно вријеме припада слободи индивидуе, те је смисао васпитања и образовања у унапређивању одређене у слободном времену. Према другој премиси, у слободном времену се стиче искуство које је јединствено и индивидуално па је функција васпитања и образовања у оспособљавању индивидуе за избор вриједности и вредновање резултата активности у слободном времену (Mundy & Odum, 1979). Подручје васпитања и образовања за слободно вријеме неоправдано је остављено или препуштено другим педагошким научним дисциплинама.

И на просторима бивше Југославије било је педагога који су дали допринос развоју теоријске мисли о слободном времену. Лукић (1964) у својим првим радовима о слободном времену износи схватање према којем се слободно вријеме односи на забаву, игру и доколицу. Пронашли смо и цјеловитију дефиницију слободног времена, према којој слободно вријеме чине активности „којима се појединац бави по релативно слободној вољи“ (Bročić, 1970: 21). Допринос теоријској мисли

о слободном времену је и у схватању да слободно вријеме има четири основне функције: одмор и разоноду, културно уздизање и васпитање, стручно усавршавање и образовање и учешће у друштвено-политичком раду (Марковић, 1975). Према схватањима Голуб (1979), термин слободно вријеме није прецизан, па она тај феномен термилошки одређује као ослобођено вријеме или расположиво вријеме.

У дефиницији према којој је слободно вријеме вид „егзистенције која је добровољно одабрана као најбољи начин човјекове самореализације“ (Božović, 1979: 67) имамо садржајнији приступ дефинисању слободног времена. Поред педагога, теоријским проблемима педагогије слободног времена бавили су се и андрагози (Samolovčev, 1963; Савићевић, 1975; Качавенда-Радић, 1988. и др.)

Критичка анализа схватања југословенских педагога и андрагога потврђује да је и код нас настајала и развијана теоријска мисао о општим проблемима слободног времена. Према схватању да са једне стране постоји „васпитање и образовање за кориштење слободног времена, а са друге стране, слободно вријеме у функцији васпитања и образовања“ (Kačavenda-Radić, 1989: 85) можемо закључити да се настојало указати на дводимензионално значење слободног времена. Полазећи од наведеног теоријског схватања, заснива се и савремено појмовно одређење и предмет проучавања и истраживачко подручје педагогије слободног времена, васпитање у слободном времену и васпитање за слободно вријеме (Бранковић и Микановић, 2017).

Достигнути ниво научних сазнања о теоријско-методолошким проблемима педагогије слободног времена још увијек није довољан за конституисање једне конзистентне теорије о васпитању и образовању у слободном и о васпитању и образовању за слободно вријеме. Разлог томе може бити и то што учавамо да се представљене основне теоријске мисли односе на слободно вријеме као друштвени и цивилизацијски феномен. Досадашњи теоретичари у фокус нису ставили утврђивање педагошких законитости и теоријских премиса о васпитању и образовању у слободном и за слободно вријеме. Управо је тај теоријско-методолошки проблем остао неријешен и њиме се педагогија слободног времена више треба бавити у будућности, што представља велики научни изазов.

Полазећи од научних сазнања о томе како су слични проблеми ријешени у оквиру других педагошких научних дисциплина, педаго-

гија слободног времена има перспективу. На то указује и достигнути ниво процјене теоријско-методолошке мисли о слободном времену са аспекта њене саображености са праксом. Критичари који се баве проучавањем научног развоја педагогије и њених дисциплина указали су на чињеницу да педагошка теорија о слободном времену знатно заостаје за постојећом праксом (Janković, 1968: 132). И након двије деценије 21. вијека тај раскорак и даље постоји. Због тога је потребно интензивније трагати за одговором да ли је могуће кроз емпиријска истраживања конституисати савремене педагошке теорије о васпитању у слободном и за слободно вријеме, што такође представља и теоријски и методолошки изазов за савремену педагогију слободног времена. По питању односа педагошке теорије и педагошке праксе слично је стање и у оквиру осталих педагошких научних дисциплина.

### **Методолошке специфичности слободног времена као изазов развоја педагогије слободног времена**

Историја емпиријских истраживања слободног времена дуга је један вијек, почела је 20-их и 30-их година 20. вијека у Европи и Америци. Истраживања су организована у сврху компаративне анализе стилова живота у традиционалном и савременом окружењу и у њима се издвојила песимистичка слика о недовољној припремљености долазећих генерација за датости савременог доба (Livazović, 2018, према Lynd, 1929).

Методологија педагошких истраживања је полазна дисциплина за педагогију и њене научне дисциплине. Тако и педагогија слободног времена из опште методологије преузима основна сазнања о процесу научних истраживања. Највише се користе теоријска сазнања о методама, техникама и инструментима за истраживање васпитања и образовања. Поред општих, у истраживању слободног времена треба изнаћи, теоријски осмишљавати и практично провјеравати и специфичне методолошке поступке који су примјерени истраживању васпитања у слободном и за слободно вријеме. „Истраживање сложене проблематике слободног времена, а посебно васпитања и образовања у слободном и за слободно вријеме има и одређене специфичности како у избору истраживачких приступа тако и у примјени истраживачких техника и инструмената“ (Бранковић и Микановић, 2017: 194). Досадашња ис-

траживања слободног времена обиљежена су квантитативним истраживачким приступом (парадигмом). Углавном су кориштене неексперименталне истраживачке методе (survey) и највише су примјењиване технике анкетирање и скалирање. Примјена наведених истраживачких метода, техника и инструмената није спорна у педагогији слободног времена, већ је упитна њихова примјереност појави која се истражује у васпитању у слободном и у васпитању за слободно вријеме. Сложићемо се да је аспект истраживања проблематике васпитања у слободном времену аспект са више методолошких изазова у односу на аспект васпитања за слободно вријеме. У истраживању оваквих комплексних проблема не треба се ослањати само на квантитативну или само на квалитативну истраживачку парадигму. Умјесто да се бавимо тиме која је истраживачка парадигма ефикаснија, треба се упустити у изналажење најприкладнијих интегрисаних приступа у истраживању слободног времена. Како познате двије парадигме учинити комплементарним такође представља научни изазов. „Комплементарност је једино могућа на конкретном методолошком али не и на онтолошком и епистемолошком нивоу. Комплементарност је могуће успоставити на скоро свим методолошким компонентама водећи рачуна о специфичностима и вриједностима појединих парадигми“ (Бранковић и Микановић, 2017: 194).

Познато је да у квантитативној парадигми доминира статистика и да се настоји да се истраживана појава што више објасни, док у квалитативној парадигми доминира идентификација типичних процеса, особина или поступака код сасвим конкретних индивидуа или мањих група испитаника у конкретним контекстима и настоји се да се одређена појава/проблем разумије. У квантитативној парадигми везе се односе на хипотезе и теорије а у квалитативној парадигми уочљива је усмјереност на осмишљавање резултата у односима са истраживачким питањима, контекстима испољавања особина, процеса и поступака. „Теоријско-методолошки проблеми педагогије слободног времена неће се ријешити само истовременом примјеном обје истраживачке парадигме у постојећој васпитно-образовној емпирији“ (Бранковић и Микановић, 2017: 194). За педагошку науку уопште, па и за педагогију слободног времена пожељне су и потребне нове методолошке преоријентације. Поред истраживања постојеће праксе васпитања и образовања у слободном и за слободно вријеме пожељна су и истраживања

нове експерименталне (вјештачке) емпирије. Истраживачи такву праксу намјерно конструишу да би откривали законитости на основу којих би могли конституисати посебну теорију. Такву теорију и њене изведбене моделе лакше би разумјели и ефикасније примјењивали практичари. То указује на могућност новог схватања цикличког развоја педагошке теорије и педагошке праксе у области васпитања и образовања у слободном и за слободно вријеме, што представља значајан изазов и у теоријско-методолошком и у практичном смислу.

У педагогији слободног времена све више се пише о савременом оквиру истраживања слободног времена (Livazović, 2018). Однос рада и слободног времена треба сагледати на новим обрасцима: проширење, неутралност или супротност. Доколица се данас сагледава са нових полазних основа: озбиљна доколица, повремена доколица и пројектована доколица (Stebbins, 1997). Претпоставка је да ће постиндустријско друштво утицати на економизацију слободног времена. Масовно потрошачко друштво развијаће масовну потрошачку културу, гдје ће човјек све више постајати зависан од такве културе. У будућности ће на слободно вријеме посебно утицати друштвени ресурси и културни капитал. Слободно вријеме ће зависити и од социодемографских промјена. Мијењаће се стилови живота, способности човјека и његова емоционална интелигенција. Све наведено у будућности ће представљати нове теоријско-методолошке изазове за педагогију слободног времена.

### **Закључак**

Педагогија слободног времена је посебна педагошка научна дисциплина новијег датума и још увијек се налази у процесу научног конституисања. Достигнути ниво научног развоја и поред различитих и често супротстављених схватања указује на то да постоје прихватљива појмовна одређења, дефинисано подручје (предмет) проучавања и истраживања, конкретизовани задаци педагогије слободног времена као научне дисциплине. Постојећа теоријска сазнања и сагледане потребе изграђивања специфичне истраживачке методологије педагогије слободног времена указују на перспективе њеног развоја у будућности. До сада је процес конституисања педагогије слободног времена пронашао адекватна рјешења за посебне критеријуме конститутивности научних дисциплина. Супротстављена схватања о одређеним питањима

васпитања и образовања у слободном и за слободно вријеме успоравају процес конституисања посебне науке о слободном времену. Проблем усложњава и неусаглашеност педагога и андрагога око формирања једне или двије дисциплине о слободном времену у области васпитања и образовања који је данас мање изражен него у прошлом вијеку.

Поред уочених недостатака, уочљиво је да почетком овог вијека педагогија слободног времена прецизније дефинише своје предметно подручје са двије компоненте: васпитање у слободном времену и васпитање за сврсисходно и рационално кориштење слободног времена. Допринос њеном развоју и конституисању дају и нова појмовна одређења педагогије слободног времена као посебне научне педагошке дисциплине која проучава законитости процеса васпитања и самоваспитања (учење и самоучење) у слободном времену као и законитости процеса васпитања (поучавање, учење и самоучење) за кориштење слободног времена. Данас савремени педагози израженије трагају за специфичном истраживачком методологијом примјереној истраживачким појавама у васпитању за слободно вријеме и у васпитању у слободном времену.

У будућности ће развој и конституисање педагогије слободног времена бити одређени новим друштвеним, научно-техничким и информационо-комуникацијским условима, што ће на извјестан начин пред педагогију слободног времена поставити читав низ нових изазова, али и са филозофских, антрополошких, социолошких, психолошких и педагошких основа отворити и нове перспективе њеног развоја и конституисања.

## Литература

- Anderson, N. (1961). *Work and leisure*. Free Press of Glencoe.
- Баракоска, А. (2003). *Педагогија на слободно време*. Филозофски факултет Скопје.
- Božović, R. (1979). *Iskušenje slobodnog vremena*. Mladost.
- Branković, D., Ilić, M. (2003). *Osnovi pedagogije*. Comesgrafika.
- Bronfenbrenner, J. (1997). *Ekologija ljudskog razvoja*. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva Beograd.
- Bročić, Lj. (1970). *Kulturni život i vrednosti mladih*. RU „Đuro Salaj.
- Бранковић, Д., Микановић, Б. (2017). *Васпитање и слободно вријеме*. Филозофски факултет Бања Лука.

- Грандић, Р. (1997). *Теорија васпитања – слободно време* (приручник). Филозофски факултет у Новом Саду.
- Golub, B. (1979). *Slobodno vrijeme gradskog stanovništva Jugoslavije*. Centar za društvena istraživanja u Zagrebu.
- Dumazedier, J. (1967). *Toward a society of leisure*. The Free Press.
- Durant, H. (1938). *The problem of leisure*. Routledge and Kegan Paul.
- Ђорђевић, Ј. (1997). *Настава и учење у савременој школи*. Учитељски факултет у Београду.
- Janković, V. (1968). Pedagoška problematika slobodnog vremena. *Pedagogija II*. Matica hrvatska.
- Kaplan, M. (1975). *Leisure: theory and policy*. John Wiley and Sons. INC.
- Качавенда-Радић, Н. (1988). Слободно време – педагошки и андрагошки проблем. У *Настава и васпитање*, 4, 342-356.
- Kačavenda-Radić, N. (1989). *Slobodno vreme i obrazovanje*. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva Beograd.
- Kelly, J. R. (1982). *Leisure*. Prentice-Hall.
- Komarovsky, M. & Mayer, E. (1984). Consistency of female gender attitudes. A research note. *Social Force*, 64, 1020-1025.
- Лешник, Р. (1985). Слободно време – феномен модерног доба и педагогије. *Педагогија*, 3, 334-341.
- Livazović, G. (2018). *Uvod u pedagogiju slobodnog vremena*. Filozofski fakultet u Osijeku.
- Лукић, Р. (1964). *Основи социологије*. Савремена администрација Београд.
- Марковић, Д. (1975). *Основи социологије рада*. Савремена администрација.
- Matijević, M. (2011). Andragogija i andragozi u Hrvatskoj 2011. godine. U M. Matijević, T. Žiljak, (ur.), *Andragoška profesija i kompetencije stručnjaka u obrazovanju odraslih*, 227-237. Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih u Zagrebu.
- Martinić, T. (1977). *Slobodno vrijeme i suvremeno društvo*. Informator.
- Mundy, J. Odum, L. (1979). *Leisure education: theory and practice*. John Wiley and Sons.
- Muradbegović, M. (1972). Kultura i slobodno vrijeme mladih u školi. *Putevi i dostignuća*, 3, 25-29.
- Neulinger, J. (1981). *The Psychology of Leisure*. Charles C. Thomas Publisher.

- Ољача М. (1978). Слободно време као фактор зближавања ученика у двојезичним школама. *Педагошка стварност*, 10, 900-904.
- Parker, S. (1976). Work and leisure. In E. Butterworth, D. Weir (Eds.), *The Sociology of Leisure*, (pp. 51-64). Allen & Unwin.
- Pieper, I. (1998). *Kinder, Jugendliche und Freizeit*. Deutsche Gesellschaft für Freizeit.
- Pöggeler, Ф. (1995). *Freizeitpädagogik*. Ein Entwurf.
- Popp, R. (1995). *Freizeitpädagogik-vom „mega Konzept“ zur „neuen Bescheidenheit“*. ELRA-Kongreß.
- Potkonjak, N. (1978). *Teorijsko-metodološki problemi pedagogije*. Prosveta.
- Преград, З. (1961). Педагогија слободног времена. *Педагошки рад*, 5-6, 165-169.
- Савићевић, Д. (1975). Слободно време, образовање и свестрани развој личности. *Настава и васпитање*, 1, 91-101.
- Samolovčev, B. (1963). *Obrazovanje odraslih u prošlosti i danas*. Znanje.
- Savićević, D. (1999). *Adult education: from practice to theory building*. *Studies in pedagogy, andragogy and gerontagogy*. Peter Lang.
- Stebbins, R. A. (1997). Casual leisure: A conceptual statement. *Leisure Studies*, 16(1), 17-25.
- Friedmann, N. L. (1976). Cultural deprivation: a commentary on the sociology of knowledge. *Journal of education thought*, 1(2), 88-99.
- Weber, E. (1963). *Das Freizeitproblem: anthropologisch-pedagogische Untersuchung*. Muenchen.

## CHALLENGES AND PERSPECTIVES OF DEVELOPMENT OF PEDAGOGY OF LEISURE TIME

Brane Mikanovic

### *Abstract*

*The pedagogy of leisure time is a pedagogical scholarly discipline of a more recent date. Its establishment is burdened by similar issues accompanying pedagogical science and other pedagogical scholarly disciplines. Theoretical thoughts on leisure time dates back in history, from ancient times to modern age, within the framework of philosophical-sociological and pedagogical paradigm. The paper aims at, based on an analysis of theoretical concepts about leisure time, pointing to challenges and perspectives of development of pedagogy of leisure time. To that end, the author analyses theoretical concepts of free time, notions of freedom in leisure time, definitions of free time, along with the most relevant psychological-sociological theories of free time. Based on the analysis of theoretical concepts of leisure time, it is possible to notice the emergence and development of various theoretical approaches to leisure time, as well as the development of specific traditional concepts of leisure time. Historically speaking, theoretical thoughts about leisure time have often been reduced to understanding and interpreting of the phenomenon of freedom. With regard to psychological-sociological theories, the dominant position is reserved for the subjectivist understanding of leisure time. In the contemporary pedagogy of leisure time, the aforementioned concepts belong to the general theory of leisure time. The lack of such theory lies in the fact that it does not contain performing models as an important structural element on the basis of which one could act in the practice of leisure time. The contemporary pedagogy of leisure develops two aspects, moral education for leisure time and moral education in leisure time, which represents a major challenge for its future development. A major challenge is numerous unresolved theoretical-methodological issues as well. The pedagogy of leisure time needs new methodological directions. The level of scientific development achieved implies that the pedagogy of leisure time has its perspectives in the future.*

**Keywords:** *leisure time, pedagogy of leisure time, leisure time concepts, development of scholarly discipline.*

---

## ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ДОСУГОВОЙ ПЕДАГОГИКИ

Бране Миканович

---

### *Резюме*

*Досуговая педагогика – это относительно новая педагогическая научная дисциплина. Её конституитивность сопровождается проблемами, похожими на те, которыми сопровождаются остальные педагогические научные дисциплины. Теоретическая мысль о досуге, в рамках философско-социологической и педагогической мысли. Эта мысль формировалась на основе различных пониманий и толкований досуга. Цель данной статьи – на основе анализа теоретических представлений о досуге указать на вызовы и перспективы развития досуговой педагогики. Нами были проанализированы теоретические представления о досуге, представление о свободе на досуге, дефиниции досуга, а также самые известные психолого-социологические теории досуга. На основе анализа теоретических представлений о досуге возможно выявить возникновение и развитие различных теоретических подходов к досугу, а также развитие отдельных традиционных концепций досуга. С исторической точки зрения, теоретическая мысль о досуге чаще всего сводилась к пониманию и толкованию феномена свободы. В психолого-социологических теориях преобладает субъективистское понимание досуга. В современной досуговой педагогике данные представления относятся к общей теории досуга. Недостатком такой теории является то, что она не содержит производных моделей в качестве важного структурного элемента, на основе которого можно было бы действовать в практике досуга. Современная досуговая педагогика развивает два аспекта: воспитание для досуга и воспитание на досуге, и это является большим вызовом для её развития в будущем. Также большим вызовом являются многочисленные открытые теоретико-методологические вопросы. Досуговая педагогика нуждается в новых методологических переориентациях. Достигнутый научный уровень развития указывает на то, что у досуговой педагогики есть перспективы для будущего.*

**Ключевые слова:** досуг, досуговая педагогика, концепции досуга, развитие научной дисциплины.

---